

Halve heilige wordt weer mens

Darkest Hour verbeeldt de twijfels van Churchill

Winston Churchill spreekt sinds de Tweede Wereldoorlog zozeer tot de verbeelding, dat hij inmiddels in tientallen films en series is vertolkt. Daar zitten sterke, maar ook bizarre interpretaties tussen. De meeste acteurs vertonen bovendien nauwelijks uiterlijke gelijkenis met hun personage. Alleen al in dat opzicht is de Churchill van *Darkest Hour* een aangename verrassing.

Nicole van der Steen
is redacteur van Kleio.

Darkest Hour bestrijkt de maanden mei en juni 1940, waarin nazi-Duitsland in moordend tempo West-Europa onder de voet liep. Churchill werd premier na het aftreden van Neville Chamberlain op 10 mei, om bijna onmiddellijk te worden geconfronteerd met een Brits leger dat in Frankrijk door Duitse troepen dreigde te worden vernietigd. Eind mei hadden de Duitsers de kust bereikt: bij Calais en Duinkerke zaten de Franse en Britse troepen in een val die binnen enkele dagen zou dichtklappen. Op 27 mei viel Calais. Doordat de Duitse opmars uiteindelijk werd vertraagd, kon in diezelfde week het 'wonder van Duinkerke' plaatsvinden. Bijna alle soldaten die zich op het strand van Duinkerke hadden verzameld werden geëvacueerd, deels met particuliere schepen en bootjes, en ondanks hevige beschietingen door Duitse vliegtuigen en torpedo's.

'De Churchill die door Gary Oldman wordt neergezet, lijkt niet alleen sprekend, maar is ook een mens van vlees en bloed met innerlijke twijfels'

In de film neemt de strijd die Churchill moet leveren tegen zijn partijgenoten een minstens zo prominente plaats in als zijn strijd tegen Hitler. Plaats van handeling is grotendeels de bunker onder een van de regeringsgebouwen in Westminster, de *Cabinet War Rooms*, waar het oorlogskabinet zetelt. Partijleider Chamberlain en minister van Buitenlandse Zaken Halifax weten zeker dat West-Europa al verloren is; de enige manier om de troepen en Groot-Brittannië te redden is, volgens hen, een verdrag met Hitler sluiten. Als het niet lukt om Churchill te overtuigen, die vasthoudt aan een schijnbaar hopeloze strijd, kan hij door een motie van wantrouwen gedwongen worden af te treden, waarna Halifax als premier met Hitler kan onderhandelen.

Trauma

Hoe nijpender de situatie aan de Franse kust wordt, hoe zenuwslopende de confrontaties tussen Churchill en zijn kabinet. Zijn tegenstanders zijn niet

te beroerd hem het fiasco van de Gallipoli-campagne voor de voeten te werpen: een trauma uit de Eerste Wereldoorlog dat de oude ijzervreter blijft kwellen. De Britse pogingen om de Dardanellen te veroveren en zo Constantinopel in te nemen verliepen rampzalig en kostten tienduizenden Britse slachtoffers. Churchill was als hoofd van de Britse marine verantwoordelijk voor de campagne en ervoer nog lang de politieke consequenties. Nu hij als premier verantwoordelijk is voor wéér een mogelijk bloedbad, speelt de herinnering hem parten: moet hij honderdduizenden Britse jongens offeren omdat hij de strijd tegen Hitler wil voortzetten?

De Churchill die door Gary Oldman wordt neergezet, lijkt niet alleen sprekend in uiterlijk, motoriek en dictie, maar is ook een mens van vlees en bloed met innerlijke twijfels, ondanks zijn spreekwoordelijke bothed en driftbuien. Hij doorziet Halifax en Chamberlain en doet geen moeite zijn verontwaardiging te verbergen; de fictieve scène waar hij hen superieur van repliek dient ('Je kunt niet onderhandelen met een tijger als je hoofd in zijn bek zit!') is een van de sterkere van de film. Maar het is niet alleen drift: de

Winston Churchill geeft een speech tijdens de verkiezingen in 1945. Fotograaf onbekend. Bron: Imperial War Museums.

wanhoop en het onbegrip zijn bijna van zijn gezicht te scheppen. Deze Churchill is er ten diepste van overtuigd dat een vredesverdrag het begin van het einde is en dat zijn eiland tot de laatste snik moet worden verdedigd.

Calais valt, na een door Churchill bevolen Britse uitval om de Duitsers bij Duinkerke weg te houden. Duizenden Britse soldaten sneuvelen. Dit is het dramatische keerpunt van de film: de energieke, zelfverzekerde premier wankelt. Hij komt nauwelijks meer uit zijn woorden en staat op het punt toe te geven aan Halifax en consorten.

Hulp van de koning

Nu komt George VI te hulp: de koning die aanvankelijk geen enkel vertrouwen had in zijn premier, bezoekt hem midden in de nacht om hem te verzekeren van zijn steun als hij besluit de strijd voort te zetten. Hij raadt hem zelfs aan om aan het volk te vragen wat zij willen voor hun land. De volgende dag neemt Churchill de metro naar Westminster, glunderend te midden van zijn verbijsterde landgenoten, en vraagt zijn medereizigers naar hun mening over Duitsland. Zonder uitzondering willen ze de strijd voortzetten; de oude man is tot tranen toe geroerd.

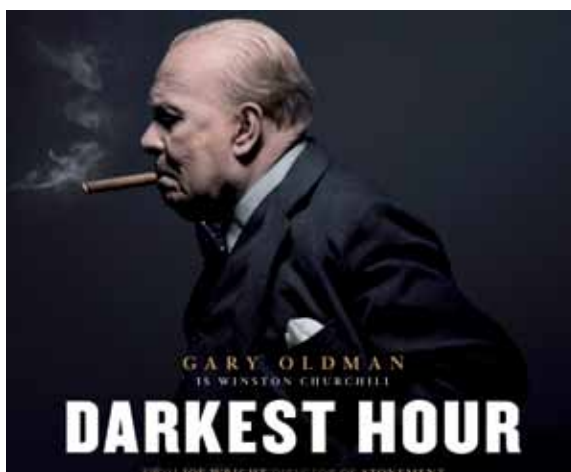
Vanaf hier gaat het snel. Churchill overtuigt het 'buitenkabinet', het parlement en het oorlogskabinet van het nut van de strijd tegen Hitler, ook ten koste van zware offers. Zelfs Chamberlain, stervend aan kanker, gaat overstag. Operatie *Dynamo* (met als doel de troepen uit Duinkerke te evacueren) gaat van start en Churchill houdt op 4 juni zijn beroemdste rede met daarin de zin: 'We shall fight on the beaches.' Deze toespraak is in de originele versie al indrukwekkend, in de film wordt hij regelrecht opzweepend. Dat is in een film met vooral oude, adellijke mannen

en strikte Britse omgangsvormen ook wel nodig om de spanning vast te houden. Met dat doel is waarschijnlijk ook de heftige scène over het Duitse bombardement op de troepen in Calais toegevoegd: die past qua effectbejag minder in de film, maar levert voldoende adrenaline om in te voelen waar de oude heren zich druk over maken. Het 'wonder van Duinkerke' wordt heel kort in beeld gebracht, maar daar gaat het ook niet om: belangrijker is de worsteling van Churchill met zijn kabinetsleden en zijn eigen demonen.

Halve heilige

De grote oorlogspremier is in de afgelopen decennia uitgegroeid tot een halve heilige. Hoe goed bedoeld ook, in veel biografische en oorlogsfilm, en in allerlei cameo's is hij tot een karikatuur verworpen, waarbij een paar duidelijke kenmerken overdreven werden belicht. Veel Churchills waren te dik, te driftig, te heldhaftig, te koddig soms ook. Zelfs Brian Cox in de film *Churchill* (2017), die vlak voor *Darkest Hour* werd uitgebracht, speelt een te serieuze, te grootse en altijd getroebleerd kijkende premier ten tijde van de invasie in Normandië. *Darkest Hour* is ook bedoeld als eerbetoon, maar doet niet aan absolute heiligverklaring. We zien een oude man die soms onverstaanbaar mompelt, onsmakelijk kauwt op zijn sigaar en veel ▶

Links: Winston Churchill maakt het V-gebaar bij een bezoek aan de Amerikaanse president Harry S. Truman in Washington, 24 maart 1949. Bron: National Archives and Records Administration. Onder: Promotieposter voor de film *Darkest Hour*.

Een greep uit de vele bruikbare scènes

- Aan het begin van de film wordt Chamberlain weggestemd om zijn slappe houding; de Conservatives gaan met tegenzin akkoord met Churchill (evenals de koning).
- Churchill gaat in discussie met Halifax in de *Cabinet War Rooms*: het geschreeuw is fictie, maar toont Churchills spreekwoordelijke welbespraaktheid.
- Churchill is uit het veld geslagen na de val van Calais: een heel andere kant van de bullebak.
- Churchill overtuigt zijn kabinet de strijd aan te gaan door de namen te noemen van zijn medereizigers in de metro.
- Churchill besluit het V-teken te gaan gebruiken. De reactie van Miss Layton en Churchills reactie daarop zijn goud waard. Een dergelijke foto bestaat echt.
- De beroemde speech na de evacuatie van Duinkerke wekt in deze versie evengoed de strijd lust van de kijker op.

te veel drinkt. Dat laatste wordt hem verweten door koning George VI, die zichzelf gestaag dood rookte. Churchills spreekwoordelijke bothed kon natuurlijk niet ontbreken, maar ontlokt steeds een glimlach. De soms onzekere, soms ondeugende blik in zijn ogen maakt de premier niet robuuster dan hij in werkelijkheid was. Hij is in veel opzichten afhankelijk van zijn vrouw Clementine, die hem kalmeert, terechtwijst en bijstuurt. Deze Clementine heeft overigens ook een 'upgrade' ondergaan: een sterke, kordate vrouw met een liefdevolle, maar onmiskenbare invloed op haar man.

De Churchill van Gary Oldman is waarschijnlijk vooral gebaseerd op de memoires van Elizabeth Layton, de persoonlijke secretaresse van de premier van 1941 tot 1945. Zij beschrijft haar baas als een onmogelijk mens met vele tekortkomingen, van wie je wel moest houden omdat hij volkomen zichzelf was. De eigenaardigheden, charmes en onverbloemde emoties die zij bij Churchill zag, komen allemaal terug in de film. Miss Layton speelt een belangrijke rol in het verhaal: hoewel ze in 1940 nog niet voor hem werkte en hier dus de geschiedenis in gesmokkeld is, fungeert ze als een ideale katalysator voor Churchill. Hij blaft haar af en walst over haar gevoelens heen, maar ze houdt stand (met steun van Clementine) en weet hem werkelijk te bereiken. Haar in Frankrijk gesneuvelde broer is verzonnen, maar helpt wel om Churchill op het juiste spoor te zetten.

De acteur Brian Cox als Churchill met V-teken én sigaar. Beeld uit de film *Churchill* uit 2017.

Bronnen

www.bbc.com/news/magazine-29701767 Minder leuke kanten van Churchills opvattingen en acties.

en.wikiquote.org/wiki/Winston_Churchill Nog wat nare uitspraken.

www.telegraph.co.uk/films/0/winston-churchill-film-tv-best-worst-portrayals/ Een vergelijking van achttien Churchills in films (van de meer dan zestig).

youtu.be/10kt_YrKPdw De originele *We shall fight on the beaches*-speech van Churchill.

Elizabeth Nel (née Layton), *Mr. Churchill's Secretary* (1958); nieuwe editie *Mr. Churchill by his personal secretary Elizabeth Nel* (2007).

Effecten

Nu is in deze film natuurlijk wel degelijk gespeeld met effecten: ook wij moeten van Churchill houden. De scènes in de oude zalen van het parlamentsgebouw baden in een prachtig, Victoriaans licht dat in stoffige banen door de gotische ramen valt; Churchill past er in zijn ouderwetse driedelige pak naadloos in. Er is veel gebruikgemaakt van slow motion en close-ups, terwijl het opgewonden gewapper met papieren van de deftige heren na Churchills toespraak een bijna surrealistisch spektakel oplevert.

'Soms ligt het spelen met de emoties van de kijker er dik bovenop'

Dit alles mag op verering lijken, maar het past ook bij de traditionele, Victoriaanse Brit die Churchill was. Hij was opgegroeid in een adellijke omgeving en had de carrière doorlopen die voor jongens van zijn stand was uitgestippeld. Zelf zei hij dat hij zich het leven van de 'gewone' Engelsman helemaal niet kon voorstellen, zelfs een enkele poging de metro te nemen was mislukt. In de film zegt hij niet te geloven dat Halifax het premierschap heeft afgewezen: hij is 'de vierde zoon' van een edelman, en vierde zoons pakken alles wat ze kunnen krijgen.

Soms ligt het spelen met de emoties van de kijker er dik bovenop. Halifax is in de film een naar, benepen mannetje dat zelfs als alle anderen hun premier uiteindelijk steunen, volhardt in zijn pogingen hem beentje te lichten. Churchill heeft in werkelijkheid niet met de Britse *working class* in de metro gezeten; het volk was ook niet direct van hem onder de indruk. In originele opnames is te horen dat Churchill zijn emoties onder controle had tijdens toespraken, maar in de film jaagt zijn geestdrift het bloed door ieders aderen, ook die van de kijker.

Dat ten tijde van de Brexit maar liefst twee Britse films over Churchill zijn uitgebracht is natuurlijk geen toeval. Het affiche van *Darkest Hour* draagt zelfs de tekst 'The movie we need right now'. In dat kader is een sympathieke weergave van de grote Brit logisch, maar ook Churchill had minder fraaie kanten. Veel daarvan zijn verklaarbaar vanuit zijn afkomst, maar dat zijn denkbeelden nu racistisch en antisemitisch worden genoemd staat buiten kijf.

De kracht van deze film zit vooral in het onbehaaglijke gevoel dat Churchill net zo goed overstag had kunnen gaan en met de nazi's had kunnen onderhandelen. Na het drama bij Calais is hij zo de weg kwijt dat hij bijna toegeeft aan de druk uit zijn partij. Al is het waarschijnlijker dat hij een verdrag met Hitler nooit serieus heeft overwogen, het is een angstaanjagend idee dat het zo had kunnen gaan. *Darkest Hour* laat er geen twijfel over bestaan hoe groot Churchills persoonlijke invloed op het verloop van de oorlog werkelijk was. ■